

RECENZJE / REVIEWS**Ks. WOJCIECH GUZEWICZ****RECENZJA PRACY DOKTORSKIEJ
KS. ROBERTA CZELADKI PT. *PATRIOTYZM W LISTACH
PASTERSKICH KONFERENCJI EPISKOPATU POLSKI
W LATACH 1945–1989,*
WARSZAWA 2014, SS. 307 (MPS BUKSWW)**

W ponadtysiącletniej historii Polski dzieje Narodu i Państwa są związane z Kościołem, który poprzez swych przedstawicieli w osobach biskupów i kapłanów prowadził w Polsce działalność ewangeliczną, nauczając prawd wiary i wychowując społeczeństwo według nakazów Dekalogu i Ewangelii. W trudnych dla Narodu i Państwa chwilach nauka Kościoła dodawała otuchy i nadziei przetrwania. Biskupi polscy z pomocą listów pasterskich budzili nadzieję w umysłach Polaków. Zawierają one nie tylko szczegółowe omówienie niektórych zasad wiary i obyczajów, zagadnień teologicznych, duszpasterskich w konkretnych okolicznościach, ale także podejmują tematy związane z Narodem, Ojczyzną, sprawami społecznymi. Wśród nich są listy Episkopatu do wszystkich wiernych. W okresie PRL-u większość z tych listów nigdy i nigdzie (do roku 1975) nie była drukowana. Niektóre publikowano we fragmentach w prasie, zwłaszcza zagranicznej. Zbiorowe wydanie *Listów pasterskich episkopatu* ukazało się w Paryżu w dwóch częściach w roku 1975 i 1982. W kraju natomiast wydano w 2003 r. *Listy pasterskie Episkopatu Polski 1945–2000*.

Na bazie głównie tej ostatniej pozycji powstała dysertacja doktorska ks. mgr. Roberta Czeladki pt. *Patriotyzm w Listach pasterskich Episkopatu Polski w latach 1945–1989*. Temat pracy został sprecyzowany jednoznacznie, problematyka przedstawia zagadnienie patriotyzmu w nauczaniu pasterskim biskupów polskich w niezwykle szerokim kontekście społeczno-politycznym, począwszy od zakończenia II wojny światowej po rok 1989.

Praca została oparta na źródłach drukowanych, studiach oraz słownikach i encyklopediach. Wśród źródeł drukowanych Autor rozróżnił dokumenty Kościoła powszechnego, nauczanie papieskie, dokumenty Kościoła katolickiego w Polsce, dokumenty państwowe, przemówienia, homilie i pamiętniki. Na szczególną uwagę zasługuje bogactwo opracowań zamieszczonych w studiach. W sumie Autor skorzystał tu z ok. 450 publikacji. Wskazuje to na dobre

przygotowanie metodologiczne Autora dysertacji. Sporym zaskoczeniem natomiast jest umieszczenie kilku typowych opracowań w źródłach drukowanych – np. w dokumentach państwowych. Jako pewną egzemplifikację podać tu można prace J. Rolickiego, P. Rainy (niekiedy ks. Czeladko przypisuje temu Autorowi inicjał imienia na literę R.) czy T. Krawczaka. Z kolei w segmencie „przemówienia, homilie oraz pamiętniki” odnaleźć można klasyczne dzieła z nauczania papieskiego, jak np. Jana Pawła II *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999 2002. Przemówienia i homilie* (redakcji J. Poniewierskiego) czy tegoż samego autora *Wiara i kultura. Dokumenty, przemówienia, homilie*. Już same tytuły wskazują na to, iż jest to nauczanie papieskie. Dziwić też może umieszczenie *Listów pasterskich Prymasa Polski* w dokumentach Kościoła katolickiego w Polsce, a pozostałych dzieł Kardynała Stefana Wyszyńskiego w dziale „przemówienia, homilie i pamiętniki”. Wskazane byłoby też, mając na względzie potencjalnych czytelników opracowania, dokonanie technicznego zabiegu wstawiania przypisów w obrębie rozdziałów, a nie w sposób ciągły w całej pracy. I jeszcze jedna uwaga z zakresu bibliografii – dokumenty papieskie należy cytować z urzędowego wydawnictwa Acta Apostolicae Sedis.

Doktorant usystematyzował swój wykład w czterech rozdziałach: niektóre aspekty polityki państwa wobec Kościoła w Polsce po II wojnie światowej (rozdział I), pojęcie patriotyzmu w *Listach pasterskich* Episkopatu Polski (rozdział II), wychowanie patriotyczne na podstawie *Listów pasterskich* Konferencji Episkopatu Polski (rozdział III) oraz wyzwania dla patriotyzmu w dobie współczesnej (rozdział IV). Rozdziały zawierają od trzech do siedmiu paragrafów. Do planu rozprawy weszły nadto wstęp, zakończenie, wykaz skrótów oraz bibliografia rozprawy. Pozytywnym elementem jest tu włączenie do metodycznej strony rozprawy metody teologiczno-historycznej, a także jakościowej i porównawczej. Pewne wątpliwości może budzić jednakże rozplanowanie pierwszego rozdziału. Zajmuje on ok. 90 stron, co stanowi 35% zawartości wszystkich czterech rozdziałów, i nakreśla obszerne tło historyczne stosunków państwo–Kościół w okresie PRL-u. Problem ten, co zresztą ks. Czeladko sam zauważył, dobrze został już rozpracowany chociażby przez takich autorów, jak J. Żaryn, A. Dudek czy ks. Z. Zieliński i dlatego tej kwestii należało poświęcić, jak sądzę, nie więcej niż jeden paragraf. W tym miejscu warto byłoby podnieść sprawę rozpracowania głównych członów tematu pracy: przedstawienia podmiotu tych listów oraz charakterystyki formalnej podstawowej bazy źródłowej. Czytający pracę nie wie bowiem, kogo ks. Czeladko miał na myśli, używając sformułowania „Konferencja Episkopatu Polski”. Raz bowiem są to dla niego kardynałowie, arcybiskupi i biskupi obecni na Zebraniu Plenarnym Konferencji Episkopatu Polski (np. s. 221, 227, 247), innym razem poszczególni hierarchowie (np. Kardynał Stefan Wyszyński – zob. przykładowo s. 162, 221, 229), a jeszcze innym razem papieże (w tym Jan Paweł II – np. 149, 235, 251) czy Ojcowie Soboru Watykańskiego II (np. s. 172). Nie wiemy też, kto redagował pisma Episkopatu Polski i spod czyjej ręki wyszło najwięcej pism sygnowanych przez Konferencję Episkopatu Polski ani jaką formę wydawniczą przybierały listy pisane przez Episkopat Polski. Warto byłoby sprecyzować, jak często ukazywały się te wypowiedzi, czy

były okresy, gdy nie poruszano tematów związanych z patriotyzmem, ile było tych listów w ogóle itd.

Wykorzystane źródła drukowane i literatura oraz sformułowane cele badawcze pozwoliły Autorowi z jednej strony skonstruować uzasadnione wnioski, w czym widać jego dużą samodzielność i naukową dojrzałość, z drugiej zaś sformułować szereg tez natury bardziej ogólnej, rzucających światło na funkcjonowanie Kościoła w dobie PRL-u. Ponadto praca niesie w swej treści ciekawe i odpowiednio udokumentowane informacje z zakresu życia religijnego, obyczajowości, dziejów oświaty i wychowania oraz szeroko rozumianej kultury umysłowej XX w., a od strony formalnej została przedstawiona żywym i komunikatywnym, a nade wszystko poprawnym językiem.

Niemniej jednak uważna lektura dysertacji ujawnia konieczność drobnych korekt i niesie postulat jaśniejszego sformułowania niektórych problemów, większej staranności redakcyjnej czy kompozycyjnej. Na stronie 20 Autor stwierdza „Tak było z działalnością Związku Caritas, który w miarę swobodnie i skutecznie funkcjonował w parafiach do 1950 r.”. Kilka stron natomiast dalej zaprzecza jak gdyby tej tezie konkludując: „Po sfałszowanych wyborach do Sejmu Ustawodawczego z 19 stycznia 1947 r. PPR przystąpiła do [...] ograniczenia dotacji na pomoc charytatywną prowadzoną przez Caritas [...] oraz przejmowania placówek wychowawczych i opieki przez instytucje państwowe” (s. 24). Kardynał Hlond zmarł nie w 1949 r. (s. 25), lecz w roku 1948. Biskup lubelski Stefan Wyszyński został mianowany metropolitą gnieźnieńskim i warszawskim nie 16 listopada 1949 r. (s. 25), lecz 12 listopada 1948 r. Najbliższym współpracownikiem Władysława Gomułki był Zenon Kliszko a nie, jak podaje Autor na stronie 53 – Zenon Kliczko. Jak rozumieć zdania ze strony 134: „Język i literatura polska w sposób szczegółowy ukazały swój wpływ na kształtowanie i utrzymanie tożsamości narodowej na przestrzeni dziejów. Wymownym przykładem jest okres niewoli po rozbiorach [podkreślone – W.G.], gdy język był usuwany z urzędów państwowych i szkolnictwa na wszystkich poziomach, a pomimo tych represji zachował się w życiu rodzinnym i kościelnym”. W pewnych fragmentach te same detale (fakty, ludzie, opinie, daty) pojawiają się parokrotnie, np. informacja, iż władze państwowe odmówiły zgody na przyjazd Ojca Świętego Pawła VI do Polski, znajdują się na stronie 52 i 177.

Wszystko to wszakże – jako propozycje szczegółowe i dyskusyjne zarazem – w niczym nie umniejsza walorów naukowych i poznawczych rozprawy. Przeciwnie – ma w intencji Autora uruchomić dyskusję i zmobilizować nowych badaczy do dalszej pracy nad działalnością Konferencji Episkopatu Polski w okresie PRL-u.

W podsumowaniu należy stwierdzić, że Autor wziął na swój warsztat naukowy problem ważny, bardzo aktualny i dotąd mało przepracowany. Stwierdzam zatem, iż rozprawa ks. mgr. Roberta Czeladki pt. *Patriotyzm w Listach pasterskich Konferencji Episkopatu Polski w latach 1945–1989* spełnia wymogi prawa państwowego i uzupełnia naszą wiedzę w zakresie badań naukowych nad relacjami państwo–Kościół w okresie PRL-u. Rozprawę tę oceniam pozytywnie i wnoszę o kontynuowanie przewodu doktorskiego.

